

CHỮ NGƯỜI TỬ TÙ

A – MỤC TIÊU BÀI HỌC

Giúp HS :

– Cảm nhận được vẻ đẹp của hình tượng nhân vật Huấn Cao, đồng thời hiểu thêm quan điểm nghệ thuật của Nguyễn Tuân qua nhân vật này.

– Hiểu và phân tích được nghệ thuật của thiên truyện : tình huống truyện độc đáo, tạo không khí cổ xưa, thủ pháp đối lập, ngôn ngữ góc cạnh, giàu giá trị tạo hình.

B – NHỮNG ĐIỀU CẦN LƯU Ý

I – NỘI DUNG

1. Đặc điểm bài học

– *Chữ người tử tù* là một truyện ngắn xuất sắc nhất trong tập truyện *Vang bóng một thời* của Nguyễn Tuân. Những nhân vật chính diện trong tập truyện ngắn này thường là những con người tài hoa bất đắc chí, tuy bất lực nhưng bất hoà sâu sắc với xã hội Việt Nam đương thời. Trong thế giới của những con người tài hoa, tài tử ấy nổi bật lên hình tượng nhân vật Huấn Cao (có nguyên mẫu là Cao Bá Quát, người đã từng giữ chức Giáo thụ, tương đương với chức Huấn đạo), một con người vừa có tài, vừa có tâm, có khí phách.

– Phân tích truyện ngắn *Chữ người tử tù*, cần tập trung vào việc phân tích vẻ đẹp của hình tượng nhân vật Huấn Cao, qua đó, làm rõ quan điểm nghệ thuật tiến bộ của Nguyễn Tuân. Mặt khác, về phương diện nghệ thuật, cũng cần chú ý đến đặc điểm và sức mạnh của bút pháp lãng mạn. Nguyễn Tuân đã sử dụng rộng rãi và đầy hiệu quả thủ pháp đối lập : đối lập giữa cái đẹp và sự nhơ bẩn, giữa ánh sáng và bóng tối, giữa thiên lương và sự độc ác, thô bỉ,... để khắc hoạ hình tượng nhân vật Huấn Cao.

2. Trọng tâm bài học

– Phân tích hình tượng nhân vật Huấn Cao.

– Đặc sắc về nghệ thuật của thiên truyện.

II – PHƯƠNG PHÁP VÀ TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC DẠY HỌC

1. Phương pháp dạy học

– Khi hướng dẫn cho HS tìm hiểu truyện ngắn này, GV cần cung cấp cho HS một số tri thức cần thiết, tạo điều kiện cho các em phân tích tác phẩm sâu sắc hơn : nghệ thuật thư pháp, đặc điểm của bút pháp lãng mạn, tình huống truyện,...

– Nên phối hợp yêu cầu HS đọc diễn cảm trong quá trình phân tích tác phẩm. Khi đọc, cần lưu ý thể hiện được nhịp điệu chậm rãi, đĩnh đạc, nhất là ở đoạn mở đầu và đoạn tả cảnh ông Huấn Cao cho chữ viên quản ngục.

– Cần gợi mở, dẫn dắt để HS phát biểu, thảo luận, tranh luận để tìm ra vẻ đẹp và ý nghĩa sâu sắc của tác phẩm.

2. Tiến trình tổ chức dạy học

a) Phần *Tiểu dẫn*

– Dựa vào SGK, GV hướng dẫn cho HS nắm được những nét chính về sự nghiệp văn học của Nguyễn Tuân, một nhà văn có phong cách tài hoa, độc đáo.

– Nếu có điều kiện, GV có thể giới thiệu thêm về tập truyện ngắn *Vang bóng một thời*.

Vang bóng một thời (1940), khi in lần đầu gồm 11 truyện ngắn viết về "một thời" đã qua nay chỉ còn "vang bóng". Đó là cái thời thực dân Pháp vừa đặt xong ách đô hộ lên đất nước ta, xã hội phong kiến đã suy tàn, những nho sĩ cuối mùa trở thành lớp người lạc lõng. Ngòi bút Nguyễn Tuân hầu như chỉ tập trung miêu tả những thói quen, cung cách sinh hoạt, những kiểu ăn chơi cầu kì, phong lưu, đài các của những con người tài hoa, bất đắc chí ấy. Gặp lúc Hán học suy vi, sống giữa buổi "Tây Tàu nhớ nhặng", những con người này, mặc dù buông xuôi bất lực nhưng vẫn mâu thuẫn sâu sắc với xã hội đương thời. Họ không chịu a dua theo thời, chạy theo danh lợi mà vẫn cố giữ "thiên lương" và "sự trong sạch của tâm hồn". Họ dường như cố ý lấy "cái tôi" tài hoa, ngông nghênh của mình để đối lập với xã hội phàm tục ; phô diễn lối sống đẹp, thanh cao của mình như một thái độ phản ứng trật tự xã hội đương thời. Trong số những con người tài hoa ấy, nổi bật lên hình tượng ông Huấn Cao trong *Chữ người tử tù*. Huấn Cao vừa có nét chung của nhân vật nhà nho tài tử, vừa có nét riêng, không có ở các nhân vật khác trong *Vang bóng một thời*. Đó là nhân vật "nổi loạn" chống lại trật tự xã hội, khí phách hiên ngang, bất khuất. Ý nghĩa tiến bộ đặc biệt của truyện chính là ở đó.

Vang bóng một thời là tác phẩm kết tinh tài năng của Nguyễn Tuân thời kì sáng tác trước Cách mạng tháng Tám.

b) Hướng dẫn học bài

Có nhiều cách hướng dẫn HS tìm hiểu truyện ngắn *Chữ người tử tù*. GV có thể lựa chọn cho mình một cách thích hợp. Trên cơ sở đó, GV hướng dẫn HS học bài.

Câu 1

– Trước hết, GV cần giới thiệu cho HS đôi nét về nghệ thuật thư pháp và nghệ thuật chơi chữ truyền thống.

– Tình huống truyện của truyện ngắn *Chữ người tử tù* :

Tình huống là "cái tình thế xảy ra truyện", là "một khoảnh khắc mà trong đó sự sống hiện ra rất đậm đặc", là cái "khoảnh khắc chứa đựng cả một đời người" (Nguyễn Minh Châu).

Tình huống truyện còn được hiểu là mối quan hệ đặc biệt giữa nhân vật này với nhân vật khác, giữa nhân vật với hoàn cảnh và môi trường sống, qua đó, nhân vật bộc lộ rõ tâm trạng, tính cách hay thân phận của nó, góp phần thể hiện sâu sắc tư tưởng của tác phẩm.

Trong *Chữ người tử tù*, Nguyễn Tuân đã xây dựng được một tình huống truyện độc đáo. Hai nhân vật Huấn Cao và quản ngục, trên bình diện xã hội, hoàn toàn đối lập với nhau. Một người là tên "đại nghịch", cầm đầu cuộc nổi loạn nay bị bắt giam, đang chờ ngày ra pháp trường để chịu tội ; còn một người là quản ngục, kẻ đại diện cho cái trật tự xã hội đương thời. Nhưng cả hai nhân vật này đều là những con người có tâm hồn nghệ sĩ, trên bình diện nghệ thuật, họ là tri âm, tri kỉ với nhau. Nguyễn Tuân đã đặt những nhân vật của mình vào chốn ngục tù tối tăm như bản, tạo nên cuộc gặp gỡ kì lạ của họ. Nguyễn Tuân đã tạo ra một tình huống độc đáo : Mối quan hệ đặc biệt éo le, đầy trở trêu giữa những tâm hồn tri âm, tri kỉ. Tác giả đã đặt những nhân vật này trong một tình thế đối địch : tử tù và quản ngục. Chính tình huống độc đáo này đã làm nổi bật vẻ đẹp của hình tượng Huấn Cao, làm sáng tỏ "tấm lòng biệt nhỡn liên tài" của viên quản ngục, đồng thời cũng thể hiện sâu sắc chủ đề của tác phẩm.

Câu 2

– Trong *Chữ người tử tù*, ngòi bút Nguyễn Tuân đã tập trung khắc họa vẻ đẹp của hình tượng nhân vật Huấn Cao. Vẻ đẹp của nhân vật Huấn Cao là vẻ đẹp lãng mạn, một vẻ đẹp được lí tưởng hoá, được thể hiện một cách khác thường trong một hoàn cảnh tưởng chừng như không thể nào xảy ra được. Vẻ đẹp của Huấn Cao hiện lên một cách rực rỡ, sáng chói nhờ được tô vẽ bằng hàng loạt sự tương phản gay gắt.

Vẻ đẹp của hình tượng nhân vật Huấn Cao được thể hiện ở những phương diện sau :

+ Tài hoa, nghệ sĩ (Huấn Cao là người có tài viết chữ đẹp).

+ Khí phách hiên ngang (Huấn Cao là một trang anh hùng, dũng liệt).

+ Nhân cách trong sáng, cao cả (Huấn Cao là người có "thiên lương" [bản tính tốt lành] trong sáng).

– GV hướng dẫn cho HS tìm những chi tiết trong tác phẩm để làm rõ vẻ đẹp trên của hình tượng Huấn Cao. *Lưu ý*, khi phân tích hình tượng nhân vật Huấn Cao, cần phải đặt nhân vật này trong quan hệ với nhân vật viên quản ngục.

– Qua hình tượng nhân vật Huấn Cao, Nguyễn Tuân đã bộc lộ quan niệm về cái đẹp. Huấn Cao không chỉ là người có tài mà còn có tâm, có "thiên lương" cao đẹp. Huấn Cao không chỉ có thái độ hiên ngang, bất khuất, không sợ chết, coi khinh tiền bạc và đồng tiền phi nghĩa mà còn có một tấm lòng yêu quý cái thiện, cảm động trước "thiên lương" của viên quản ngục (sẵn lòng cho chữ khi hiểu rõ thiện căn và sở thích cao quý của ông ta) ; biết sợ cái việc thiếu chút nữa mình "phụ mất một tấm lòng trong thiên hạ". Đó là hai mặt thống nhất trong một nhân cách lớn. Như vậy, trong quan điểm của Nguyễn Tuân, *cái tài* phải đi đôi với *cái tâm*, *cái đẹp* và *cái thiện* không thể tách rời nhau. Đó là một quan điểm nghệ thuật tiến bộ.

Câu 3

Không chỉ Huấn Cao, qua ngòi bút Nguyễn Tuân, viên quản ngục cũng là một nhân vật độc đáo. Tuy không phải là người làm nghệ thuật, nhưng ngục quan là người có một tâm hồn nghệ sĩ của một kẻ *liên tài* (quý trọng người tài) : say mê và quý trọng cái tài, cái đẹp. Viên quản ngục say mê cái tài, cái đẹp và nhân cách cao thượng của Huấn Cao nên chân thành, cung kính biệt đãi ông. Mặc dù Huấn Cao tỏ thái độ cao ngạo, khinh mạn đối với viên quản ngục, nhưng hằng ngày quản ngục vẫn sai người dâng rượu và thức nhắm, đồng thời nói năng với người tử tù nhất mực cung kính. Trước Huấn Cao, quản ngục tự thấy mình chỉ là một "kẻ tiểu lại giữ tù" thấp hèn. Chính vì say mê cái đẹp, cảm phục tài năng và nhân cách của Huấn Cao nên ngục quan đã bất chấp luật pháp, làm đảo lộn trật tự trong nhà tù, biến một kẻ tử tù thành một thần tượng để tôn thờ. Ở đây, vẻ đẹp của ngục quan được thể hiện ở thái độ sùng kính Huấn Cao – hiện thân của cái tài, cái đẹp, cái "thiên lương" cao cả. Và việc biệt đãi tử tù của ông cần được xem như một hành vi dũng cảm. Vẻ đẹp của quản ngục còn được thể hiện trong tư thế khúm núm, thái độ trân trọng đối với Huấn Cao qua hành vi vái người tù một vái, chắp tay nghẹn ngào nói : "Kẻ mê muội này xin bái lĩnh" ở cuối tác phẩm.

Như vậy, qua ngòi bút Nguyễn Tuân, ngục quan có những phẩm chất khiến ông Huấn Cao cảm kích coi là "một tấm lòng trong thiên hạ", và tác giả coi đó là "cái thuần khiết giữa một đống cặn bã", "một thanh âm trong trẻo chen vào giữa một bản đàn mà nhạc luật đều hỗn loạn xô bồ".

Câu 4

– Vẻ đẹp của hình tượng nhân vật Huấn Cao được bộc lộ một cách sáng chói, rực rỡ nhất trong cái đêm ông cho chữ viên quản ngục. Cảm hứng mãnh liệt trước một "cảnh tượng xưa nay chưa từng có" đã khiến Nguyễn Tuân say sưa sáng tạo những ngôn từ vừa sắc sảo góc cạnh, vừa trang trọng cổ kính, sống động như có hồn, có nhịp điệu riêng, giàu sức truyền cảm. Những nét vẽ của ông như khắc, như chạm, giàu giá trị tạo hình. Chi tiết nào cũng sinh động, cũng gợi cảm, đầy ám ảnh nghệ thuật. Thủ pháp tương phản được sử dụng rộng rãi và có hiệu quả đã làm nổi bật hơn bao giờ hết vẻ đẹp trang trọng, uy nghi, rực rỡ hào quang bất tử của hình tượng nhân vật Huấn Cao.

– Cảnh tượng ông Huấn Cao cho chữ viên quản ngục đúng là "một cảnh tượng xưa nay chưa từng có", bởi vì :

+ Việc cho chữ vốn là một việc thanh cao, một sáng tạo nghệ thuật lại diễn ra trong một căn buồng tối tăm, chật hẹp, ẩm ướt, hôi hám của nhà tù (tường đầy mạng nhện, đất bừa bãi phân chuột, phân gián). Cái đẹp lại được sáng tạo giữa chốn hôi hám, nhơ bẩn ; thiên lương cao cả lại toả sáng ở chính cái nơi mà bóng tối và cái ác đang ngự trị.

+ Người nghệ sĩ tài hoa say mê tô từng nét chữ không phải là người được tự do mà là một kẻ tử tù đang trong cảnh cổ đeo gông, chân vướng xiềng, và chỉ sớm tinh mơ ngày mai đã bị giải vào kinh chịu án tử hình. Hình ảnh uy nghi của Huấn Cao đối lập với hình ảnh xo ro của thầy thơ lại "run run bung chậu mực" và hình ảnh viên quản ngục "khúm núm cất những đồng tiền kẽm đánh dấu ô chữ".

+ Trật tự, kỉ cương trong nhà tù bị đảo ngược hoàn toàn : Tù nhân trở thành người ban phát cái đẹp, răn dạy ngục quan ; còn ngục quan thì khúm núm, vái lạy tù nhân.

Như vậy, giữa chốn ngục tù tàn bạo, không phải những kẻ đại diện cho quyền lực thống trị làm chủ mà là người tử tù làm chủ. Qua cảnh tượng này, chủ đề của tác phẩm được thể hiện sâu sắc. Đó là sự chiến thắng của ánh sáng đối với bóng tối, của cái đẹp đối với cái xấu xa, nhơ bẩn, của cái thiện đối với cái ác,... Đó là sự tôn vinh cái đẹp, cái thiện và nhân cách cao cả của con người bằng một bức tranh nghệ thuật đầy ấn tượng.

Câu 5

Dựa vào những ý đã trình bày ở những câu hỏi trên, GV hướng dẫn cho HS nắm được những nét đặc sắc về bút pháp xây dựng nhân vật, bút pháp miêu tả cảnh vật (tạo không khí thiêng liêng, cổ kính) và nghệ thuật sử dụng ngôn ngữ của Nguyễn Tuân.

III – KIỂM TRA, ĐÁNH GIÁ – GỢI Ý GIẢI BÀI TẬP

1. Kiểm tra, đánh giá

GV có thể kiểm tra HS chủ yếu qua việc cảm nhận vẻ đẹp của hình tượng nhân vật Huấn Cao.

2. Gợi ý giải bài tập

GV nên hướng dẫn cho HS viết một đoạn văn trình bày cảm nghĩ sâu sắc nhất của mình về nhân vật Huấn Cao. Không cần phải nói đầy đủ về hình tượng Huấn Cao, chỉ nói điều mình cho là có ý nghĩa nhất.

IV – TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Đăng Mạnh, *Lời giới thiệu*, trong *Tuyển tập Nguyễn Tuân*, NXB Văn học, Hà Nội, 1984.

2. *Nguyễn Tuân – Về tác gia và tác phẩm*, NXB Giáo dục, Hà Nội, 2001.